

Prof. dr hab. Roman Cieślak
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny
Wydział Psychologii
Chodakowska 19/31
03-815 Warszawa

Warszawa, 3 czerwca 2018

**Recenzja rozprawy doktorskiej
pt. „Wypalenie zawodowe polskich polityków i jego uwarunkowania”
przygotowanej przez mgr Justyną Kuświk
w przewodzie doktorskim przeprowadzonym przez
Radę Naukową Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk**

Rozprawa doktorska Pani Justyny Kuświk dotyczy rozpoznania predyktorów i mechanizmów rozwoju wypalenia zawodowego wśród polityków. W badaniu wzięło udział 105 polityków, 104 menadżerów i 100 osób zatrudnionych w służbie zdrowia – w sumie 309 osób. Badani wypełnili zestaw narzędzi do pomiaru wypalenia zawodowego, neurotyzmu, ekstrawersji, kolektywizmu, indywidualizmu, wzoru zachowania A, stresu w pracy, radzenia sobie ze stresem, przekonań o własnej skuteczności, kryzysu w wartościowaniu oraz ankietę charakteryzującą pracę i aktywność polityczną. Badania miały charakter przekrojowy i odbyły się w latach 2014-2015.

Dwa lata temu miałem okazję recenzować omawianą pracę doktorską. Wnioskowałem wówczas o „umożliwienie mgr Justynie Kuświk uzupełnienia i poprawy rozprawy doktorskiej, zgodnie ze wskazanymi w recenzji sugestiami”. Sugestie te podsumowałem w czterech punktach, które pozwolę sobie skrótowo przytoczyć poniżej:

1. „Ścisłe powiązanie wstępu teoretycznego rozprawy doktorskiej z problematyką badań, tak, aby znalazło się w nim uzasadnienie dla postawionych hipotez. (...)”
2. Przeorganizowanie struktury pracy w taki sposób, aby odpowiadała klasycznej strukturze empirycznego raportu i zawierał wszystkie niezbędne części, np.

streszczenie po polsku, opis osób badanych, załączniki zawierające wykorzystane narzędzia badawcze;

3. Uporządkowanie opisu wyników w taki sposób, aby nie przypominał on roboczego raportu z badań, ale uporządkowany, mający swoją logikę materiału przedstawiający statystyki opisowe oraz wyniki poprawnie wykorzystanych i zinterpretowanych procedur statystycznych;
4. Zaprezentowanie w ostatniej części pracy nie tylko podsumowania wyników badań, ale także pogłębionej dyskusji pokazującej, co badania wnoszą do rozwoju teorii stanowiących punkt wyjścia dla hipotez i wskazanie, jak wynik badań własnych można odnieść do innych istniejących danych empirycznych. Warto także wprost powiedzieć o ograniczeniach badań własnych i możliwościach praktycznych ich zastosowań.”

Większość moich uwag została uwzględniona w ponownie przedstawionej mi do recenzji rozprawie doktorskiej.

Ad. 1. Autorka dokonała istotnych zmian w części rozprawy stanowiącej wprowadzenie teoretyczne. Omówiła różne koncepcje wypalenia zawodowego i grupy zmiennych stanowiących hipotetyczne predyktory wypalenia zawodowego. Z zainteresowaniem przeczytałem też opis psychologicznych czynników potencjalnie warunkujących wypalenie zawodowe polityków oraz opis roli zawodowej polityka. Najważniejsza jednak zmiana w tej części pracy dotyczy lepszej prezentacji modelu, który był podstawą badań własnych. Dla jasności - nadal mam wątpliwości dotyczące potrzeby budowania własnego modelu wypalenia zawodowego dla polityków, tym bardziej, że nasilenie tej zmiennej w grupie polityków jest niskie. Nadal nie rozumiem, dlaczego nie można było zastosować ogólniejszych ram teoretycznych, takich jak model wymagania w pracy – zasoby (Bakker i Demerouti, 2007), dlaczego zastosowano trójczynnikowy model wypalenia, a nie inne bardziej uniwersalne konceptualizacje i sposoby pomiaru tej zmiennej. Wszystkie te wyrażane dzisiaj wątpliwości wynikają jednak z potrzeby i możliwości dyskursu, a nie z powodu bezradności poznawczej związanej z brakiem pełniejszego opisu własnego modelu w poprzedniej wersji rozprawy.

Ad. 2. Zgodnie z sugestiami recenzenta, struktura pracy także uległa pewnym modyfikacjom. W pracy znalazła się dokładniejsza – chociaż wciąż niepełna – charakterystyka osób badanych, pojawiło się więcej informacji na temat zastosowanych narzędzi pomiarowych, czy stosowanych procedur statystycznych. Do pracy dołączono streszczenie. Niestety na próżno można szukać w nim podsumowania wyników badań, czy informacji na temat metodologii badania. To klasyczny przykład streszczenia, które nie informuje, ale zapowiada informacje znajdujące się w dalszej części pracy. Z punktu widzenia warsztatu badacza rzecz raczej trudna do obrony.

Ad. 3. Opis wyników badań jest w poprawionej wersji rozprawy bardziej uporządkowany – osnowę stanowią tutaj hipotezy badawcze. W pracy umieszczono zarówno statystyki opisowe, jak i wynik analiz odnoszących się właśnie do tych hipotez. Co ważne, Autorka poddała zaproponowany przez siebie model także całościowej analizie statystycznej. W tym celu wykorzystowała metodą analizy ścieżkowej. We wcześniejszej wersji pracy Doktorantka potwierdzała poprawność modelu głównie poprzez analizę poszczególnych relacji składających się na model. W opisie wyników zabrakło jednak pewnej konsekwencji. Skoro Autorka zidentyfikowała proste mechanizmy mediacji (stosując procedurę PROCESS), a następnie mediacje te w większości nie zostały potwierdzone poprzez analizy modelu ścieżkowego, to która z dwóch grup analiz jest ostatecznie konkluzyjna i dlaczego? Jeśli Autorka chciała równolegle analizować zebrany materiał przy użyciu procedury PROCESS, to ogólny weryfikowany model (por. Rysunek 3) zakłada przecież istnienie dwóch mediatorów działających sekwencyjnie – pierwszym mediatorem jest stres w pracy, a drugim – jedna ze zmiennych odnoszących się do radzenia sobie ze stresem. W pracy doktorskiej postawiono jednak hipotezy dotyczące jedynie prostych mediacji. Pewne wątpliwości budzi także przyjęta procedura analizy modelu ścieżkowego (nawiasem mówiąc Autorka błędnie czasami nazywa swoje analizy modelowaniem strukturalnym – analiz ze zmiennymi latentnymi przecież nie przeprowadzała). Skoro celem było określenie, czy model wypalenia zawodowego dla polityków jest również adekwatny dla przedstawicieli innych grup zawodowych, to – o czym pisałem w poprzedniej recenzji – można było zastosować model trzygrupowy. W analizie ścieżek rzadko jedynym celem jest potwierdzenie lub odrzucenie przyjętego modelu. Model ścieżkowy

sprawdza się poprzez testowanie modeli alternatywnych – celem jest bowiem sprawdzenie, czy inne modele nie wyjaśniają badanych przez nas zjawisk w sposób prostszy. Autorka jednak w ogóle nie zdecydowała się na testowanie modeli alternatywnych.

Ad. 4. Część rozprawy związana z dyskusją wyników została rozbudowana i stanowi obecnie próbę pełniejszego omówienia uzyskanych wyników w kontekście dostępnej literatury. Tekst rozprawy – niestety nazbyt symbolicznie – uzupełniono także o omówienie ograniczeń badań własnych i możliwe implikacje praktyczne. Wydaje się, że Autorka nie wskazała w tym miejscu wielu potencjalnych ograniczeń przeprowadzonych przez siebie badań i analiz – na przykład związanych z doбором osób badanych, w tym zróżnicowania wewnętrznego grupy polityków (która składała się także z samorządowców), doboru grup porównawczych, ograniczeń związanych ze stosowaniem narzędzi pomiaru, w tym stosowania historycznej wersji skali MBI, itd.

Niezależnie od przedstawionych w tej i poprzedniej recenzji uwag, rozprawa doktorska Pani Justyny Kuświk dotyczy oryginalnego i ciekawego z punktu widzenia teorii i praktyki zagadnienia. Wiedza na temat predyktorów i mechanizmów rozwoju wypalenia zawodowego wśród polityków i przedstawicieli innych grup zawodowych pozwala lepiej zrozumieć jak pełniąc określoną rolę zawodową można ograniczać negatywne konsekwencje nadmiernego stresu w pracy. Sądzę, że wyniki przedstawionych badań mogą być użyteczne przy planowaniu działań interwencyjnych dotyczących prewencji wypalenia zawodowego. Oceniony pod względem skuteczności program interwencji psychologicznej mógłby potwierdzić, czy diagnozowane mechanizmy rozwoju wypalenia zawodowego mają charakter przyczynowo-skutkowy.

Reasumując, chociaż przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska w niektórych aspektach wciąż budzi wątpliwości, uważam, że zakres dokonanych zmian stanowi wystarczającą przesłankę do stwierdzenia, że – zgodnie z ustawą z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki - **praca w wystarczającym stopni stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i świadczy o ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie psychologia**. Biorąc pod uwagę powyższą konkluzję, **wnoszę do Rady Naukowej Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk o**

dopuszczenie rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Kuświk do dalszych etapów postępowania.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'R. Cieślak'.

Prof. dr hab. Roman Cieślak